

DE VERLOREN OF VERKWISTENDE ZOON

De evangelielezing van vandaag gaat over een van de beroemdste gelijkenissen van Jezus. Het beeld van de verloren zoon heeft veel kunstenaars geïnspireerd, waaronder Rembrandt. In het Jaar van de Barmhartigheid (2016) hingen hier tegen de muur van de kerk grote afbeeldingen van zijn schilderij.

Op het eerste gezicht lijkt het verhaal van de verloren zoon simpel: Er is een zoon die tijdens het leven van zijn vader zijn erfenis opeist, deze verbrast, aan de bedelstaf raakt, tot inkeer komt en met hangende pootjes terugkeert naar zijn vader die hem in genade weer aanneemt. Maar zo eenvoudig is het niet!

Het verhaal van de verloren zoon laat zich beschrijven als een voorstelling in drie bedrijven. In het eerste bedrijf gaat het vooral om de jongste zoon. 'Een man had twee zonen' Dit beeld van een vader met twee zonen doet ons denken aan enkele verhalen uit het Oude Testament: Kain en Abel (kinderen van Adam en Eva), Ismael en Isaak (kinderen van Abraham), Esau en Jacob (kinderen van Isaak). In deze verhalen is de jongste zoon de 'stouterik' en de oudste zoon de 'brave Hendrik'. Maar... de jongste is de favoriete zoon van de vader en wordt voorgetrokken en de oudste zoon wordt verstoten of weggestuurd. Zo maakt Jacob zich met list en bedrog meester van het eerstgeboorterecht van de oudste zoon en ontvangt de zegen van zijn vader Isaak. Is ook de jongste zoon in ons verhaal de favoriet van zijn vader? ... Ongenoemd blijven in dit verhaal de moeder en eventuele dochters. De jongste zoon eist zijn erfdeel op vóóordat de vader is gestorven. Dit is ongehoord want volgens het erfrechtgebruik wordt het erfdeel van de vader, het hoofd van de familie, pas na zijn dood verdeeld.

De jongste zoon overtreedt hier een morele code, hij kan niet wachten tot zijn vader dood is. Eigenlijk verklaart hij dat zijn vader voor hem dood is. Hij plaatst zich hiermee buiten het huis van zijn vader. De eerste scheiding tussen zoon en vader.

En wat doet de vader? Hij willigt de eis van zijn jongste zoon in en geeft hem éénderde van zijn vermogen. Hiermee bezoedelt hij zijn eigen eer en die van de familie. In zijn dorp wordt hij voor gek verklaard. Er staat ook nog dat hij zijn vermogen verdeelde onder hen, meervoud! Dus niet alleen de jongste zoon krijgt zijn erfdeel maar ook de andere leden van de familie. Daarmee brengt hij zijn onbezorgde oude dag en misschien die van zijn vrouw en dochters in gevaar als zijn zoons misbruik zouden maken van het erfrecht en het vruchtgebruik daarvan. Een onverstandig besluit dus in onze ogen.

Nadat de jongste zoon zijn erfdeel gekregen heeft vertrekt hij niet meteen. Hij gaat eerst zijn erfdeel (waarschijnlijk bestaande uit land, koeien, schapen en geiten van de boerderij) omzetten in contant geld. Romeinse munten dus.

Hij vertrekt naar een ver en vreemd land, een land buiten het Joodse grondgebied, dus in de ogen van de Joden naar een heidens land. Daarmee plaatst hij zich buiten de Joodse gemeenschap: de tweede scheiding met zijn vaderhuis en land van geboorte.

In dat verre land verkwist en verbrast hij zijn hele bezit in een 'losbandig leven' (wat dat inhoudt kunnen we ons denk ik wel voorstellen). Even terzijde: dit verhaal van de verloren zoon heet in het Engels: niet de verloren (lost) zoon maar de verkwistende (prodigal) zoon. Als al zijn geld op is, raakt hij aan lager wal als er in dat land een hongersnood uitbreekt. Hij lijdt honger en omdat hij toch moet eten, zoekt hij werk bij een niet-jood (een heiden dus) en gaat daar de varkens hoeden. Hij verlaagt zich tot een huurling en afvallige. Varkens zijn in Joodse ogen onreine dieren, Joden gaan er niet mee om. Dit is de derde scheiding van zijn vaderhuis. De aftakeling is compleet, want zelfs de schillen die hij aan de varkens moet geven, daarmee mag hij zijn buik niet vullen. Omdat hij niets te eten heeft en toch moet leven, gaat hij waarschijnlijk uit bedelen of stelen. Hij kan nergens meer terecht voor hulp: hij heeft geen geld en eten, verblijft een vreemd land zonder familie en stam. Als de bodem van de put met ellende is bereikt komt de ommekeer. Hij denkt na over zijn hopeloze situatie, doorbreekt de negatieve spiraal waarin hij is terecht gekomen en neemt zélf het besluit terug te gaan naar huis van zijn vader waar hij wil gaan werken als knecht om tenminste te eten te hebben. Hij hoopt aangenomen te worden in loondienst, niet meer als een zoon van zijn oude vader. En hij gaat op weg.

Dan volgt het tweede bedrijf waarin de hoofdrol is weggelegd voor de vader. Zijn vader ziet hem in de verte aan komen en omhelst en kust hem. Dit is opzienbarend want een hoofd van de familie doet zo iets niet in een maatschappij waar de vader alles voor het zeggen heeft. Hiermee verlaagt de oude man zich opnieuw in de ogen van de buurt. De jongste zoon bekent zijn fouten maar voordat hij kan bedelen om aangenomen te mogen worden als knecht, onderbreekt zijn vader hem en doet weer iets wat opzien baart: hij herstelt zijn zoon in de status van zoon. Hij geeft zijn knechten de opdracht het mooiste kleed te halen (teken van eer), een zegelring om zijn vingers te doen (teken van gezag) en schoenen te halen voor zijn blote voeten (knechten en slaven dragen geen schoenen). In plaats van de eerdere honger is er nu eten in de vorm van het geslachte kalf en wordt er feest gevierd. Aan de knechten legt de vader uit: 'Mijn zoon was dood en is weer levend geworden, hij was verloren en is teruggevonden'. Is de jongste zoon dan toch de favoriet van de vader?

In het derde bedrijf is de oudste zoon de voornaamste figuur. Als het feest aan de gang is, komt de oudste zoon van het werk naar huis. Waarom was hij dit moment op het land en niet thuis bij zijn vader? Was hij niet op de hoogte gesteld van de terugkeer van zijn broer, het welkom van zijn vader en het feest? Het verhaal zegt er niets over. De oudste zoon nadert het huis maar gaat niet naar binnen waar het feest aan de gang is. Hij vraagt aan een knecht wat er aan de hand is. Deze zegt: 'uw broer is thuisgekomen'. Maar de oudste zoon is kwaad (we kunnen wel raden waarover). Hij wordt hier op het eerste gezicht negatief neergezet. Hij wil uit kwaadheid niet naar binnen en zegt tegen zijn vader 'die zoon van u' in plaats van 'die broer van mij', en scheidt daarmee afstand. Eigenlijk wil hij zeggen: hij mag dan wel de jongste zoon zijn van mijn vader maar hij is niet langer mijn broer. Hij gedraagt zich hooghartig en afwijzend. (Maar - tussen haakjes - heeft de oudste zoon geen reden om kwaad te zijn na al die jaren op de boerderij gezwoegd te hebben om het familiebedrijf in stand te houden?)

De vader echter spreekt zijn oudste zoon aan met 'kind' en niet als zoon. Hieruit spreekt genegenheid en liefde. Zijn vader wijst hem niet af. Hij ziet hem als 'metgezel': 'jij bent altijd bij me' en als mede-eigenaar van de boerderij ('alles wat van mij is, is ook van jou'). Hij legt voor de tweede keer uit, maar nu aan zijn oudste zoon, waarom er gefeest wordt: 'omdat je broer dood was en levend is geworden, verloren was en is teruggevonden.'

Gaat de oudste zoon naar binnen of niet? Is de jongste zoon nu de favoriet van de vader zoals in het verhaal van Esau en Jacob? Wat zal de toekomst zijn van de jongste broer in dienst van de oudste broer en de enige erfgenaam? We weten het niet; een verhaal met een open einde.

Wat is de nu de betekenis van dit verhaal? Eerst moet gezegd worden dat het verhaal van de verloren zoon het derde verhaal is in een drieluik over 'de zorg om wat verloren is' (Hoofdstuk 15 vers 4-10). Aan de parabel gaan twee andere vooraf, namelijk de gelijkenis van het verdwaalde schaap en van het verloren muntstuk of penning. Als het verlorene is teruggevonden dan is er vreugde. Want, zo zegt Jezus, 'zo heerst er ook vreugde onder de engelen van God over één zondaar die tot inkeer komt'. Het gaat om de vreugde bij God over een zondaar die zich bekeert, al is het er maar één. De vader waarover Jezus spreekt is Zijn Vader. Voor deze Vader zijn wij zijn kinderen. Hij zoekt ons op, hoever wij ook afgedwaald zijn. Hij nodigt ons uit: ook als wij ons gedragen als de jongste zoon en spijt hebben over onze dwalingen, maar ook als wij ons gedragen als de oudste zoon als we moeite hebben Hem als Vader te zien.

En als wij ingaan op Zijn uitnodiging dan is er vreugde in het huis van de Vader. Dan mogen we zeggen wat we zo dadelijk gaan zingen in Psalm 122: 'Hoe verblijd was ik toen zij mij zeiden: 'wij gaan op naar het huis van de Heer'.

Het lot van de oudste zoon komt dus niet overeen met dat van Esau. Hij wordt niet afgewezen. De oudste is de erfgenaam: 'Alles wat van mij is, is ook van jou'. De oudste zoon wordt niet verstoten: 'Jij bent altijd bij me'. De Vader verwerpt niemand: iedereen nodigt Hij uit in zijn vaderhuis. Ook de oudste zoon mag opgaan naar het huis van de Vader, de uitnodiging ligt er: Wij zijn allen geliefd door God.

Overweging bij de Vierde zondag in de Veertigdagentijd (Jaar C, 31 maart 2019).

Foto: Rembrandt: De terugkeer van de verloren zoon.

SV